

הרב נתנאל אוירבך

מידע יישומי – טבת-אדר תשע"ז

ט"ו בשבט

בהלכה יש שתי משמעויות מרכזיות להיותו של התאריך ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות: האחת לעניין מניין שנות הערלה,¹ והשנייה לעניין הפרשת תרומות ומעשרות.²

א. ערלה ונטע רבעי

1. בשלוש השנים הראשונות של עץ פרי – אסורים פירותיו באכילה ובהנאה.³ בשנה הרביעית הם נטע רבעי, ומותר לאכלם לאחר שמחללים אותם.⁴ בשנה החמישית הם חולין, ומותר לאכול אותם לאחר הפרשת תרומות ומעשרות כדין.

2. לאחר שהסתיים מניין שנות ערלה של העץ, הפירות שעליו שגדלו בשנות הערלה עדיין אסורים באיסור ערלה.⁵ היתר הפירות מותנה בשני גורמים נוספים: התאריך ט"ו בשבט,⁶ שהוא ראש השנה לפירות האילן, וחנוטת הפרי.

3. לכן פירות שחונטים לאחר ט"ו בשבט כבר אינם אסורים באיסור ערלה; הם שייכים לשנה הרביעית, והם נטע רבעי. לעומת זאת הפירות שחונטים לפני ט"ו בשבט שייכים לשנה השלישית, והם עדיין אסורים באיסור ערלה. שנה לאחר מכן, פירות שיחנטו לפני ט"ו בשבט הם נטע רבעי, ואילו אלו שיחנטו לאחר ט"ו בשבט הרי הם חולין.

4. שלב גידול הפרי הקובע את השנה לעניין מניין שנות ערלה של הפרי הוא החנטה,⁷ כלומר השלב של תחילת היווצרות הפרי. לכן אם הפרי הגיע לשלב זה (או שהוא בשלב מתקדם יותר) לפני ט"ו בשבט, הוא אסור באיסור ערלה; אם בט"ו בשבט הוא היה קטן משלב זה, דינו כדין נטע רבעי.

1. רש"י, ראש השנה י ע"א ד"ה ופירות.

2. רמב"ם, הל' מעשר שני פ"א ה"ב.

3. פסחים כב ע"ב; רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"י ה"ט; שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' א.

4. רמב"ם, שם הט"ז.

5. ראש השנה י ע"א.

6. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' ה. אמנם ישנן דעות המקלות, אם נטעו את העץ לאחר ט"ו באב או שנטעוהו בין א' בתשרי לט"ו בשבט, אך למעשה נוקטים להחמיר בארץ ישראל, ובכל מקרה רק פירות החונטים לאחר ט"ו בשבט יצאו ממניין שנות ערלה, ראה: ש"ך, שם ס"ק; חזו"א, דיני ערלה ס"ק ה.

7. תוספות, ראש השנה יד ע"א ד"ה באחד; ואף לשיטת הרמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"ב; הל' שמטו"י פ"ד ה"ט) שבכל הדינים השלב הקובע הוא עונת המעשרות, לעניין ערלה השלב הקובע את איסור הפרי הוא מוקדם הרבה יותר: סמדר או בוסר, ראה: כרם ציון, ערלה הלכות פסוקות פ"ט גידולי ציון הערה ד; שו"ת באהלה של תורה ח"ד, עמ' 283–304; התורה והארץ ה, עמ' 214–215.

ב. תרומות ומעשרות בפירות האילן

1. השלב הקובע את שנת המעשר של פירות האילן הוא החנטה,⁸ והתאריך שבו מתחילה השנה לעניין זה הוא ט"ו בשבט.
2. לכן פרי שתחילת הגידול שלו היא לפני ט"ו בשבט משתייך לשנה הקודמת, ופרי שתחילת גידולו לאחר ט"ו בשבט משתייך לשנה שלאחריו.
3. לאור זאת, אע"פ שסדר הפרשת תרו"מ בשנה זו זהה לזה של השנה שעברה, בהיותה אף היא שנת מעשר שני, אסור להפריש מפירות של שנה אחת על פירות של שנה אחרת.⁹
- לכן יש להקפיד לא להפריש תרו"מ מפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט על פירות שחנטו לאחר מכן, וכן ההיפך.
4. יש כמה מיני עצים שזמן החנטה שלהם הוא בתקופה הקרובה לט"ו בשבט, כגון: שקד, אפרסק, שסק, אתרוג, פסיפלורה¹⁰ ולימון. כיוון ש'שנת המעשר' נקבעת לכל פרי בנפרד, פעמים שאי אפשר לקבוע את 'שנת המעשר' לכל המטע כאחד. לכן, אם יש אפשרות לסמן את 'שנת המעשר' של כל פרי בנפרד, יש לעשות כן. אם אין אפשרות כזו, 'שנת המעשר' של הפירות תיקבע על פי רוב הפירות, ויאמר את נוסח ההפרשה.

אדר**א. הכרזה על הכלאיים**

1. בא' באדר היו בית דין מכריזים ומזכירים לבעלי השדות לבדוק אם צמחו בשדותיהם כלאיים,¹¹ 'וכל אדם יוצא לגינתו ולשדהו ומנקין אותו מן הכלאיים'.¹² תזכורת זו נעשתה בתאריך זה, משום שבתקופה זו צצים העלים של המינים הגדלים בשדה שנזרעו קודם החורף, וכלאי הזרעים ניכרים מבין התבואה.¹³ בתאריך ט"ו באדר היו יוצאים שליחי ב"ד לשדות לבדוק אם אכן נעקרו הכלאיים.¹⁴

8. הראשונים נחלקו מהי ה'חנטה'. לדעת בעלי התוספות, ראש השנה יב ע"ב ד"ה התבואה, החנטה היא תחילת היווצרות הפרי, לאחר נבילת עלי הכותרת של הפרח. לדעת הרמב"ם, הל' מע"ש פ"א ה"ב; הל' מעשר פ"ב ה"ה, החנטה היא סוף הגידול והיא מקבילה ל'עונת המעשרות', לאמור תחילת שלב ההבשלה. אף שמחלוקת זו לא הוכרעה, ומכלל ספק לא יצאנו, המנהג המקובל הוא כדעת בעלי התוספות. ראה: חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק טז ד"ה פירות האילן; שם, ד"ה פירות האילן; שם, ס"ק יב; שם, סי' כא ס"ק טז, ד"ה ולענין הלכה.
9. רמב"ם, הל' תרומות פ"ה הי"א.
10. אמנם לגבי פסיפלורה נחלקו אם נחשב ירק והשלב הקובע בו הוא לקיטה, או עץ – והשלב הקובע הוא חנטה.
11. שקלים פ"א מ"א.
12. רמב"ם, הל' כלאיים פ"ב הט"ו.
13. רש"י, מגילה כט ע"ב ד"ה ועל הכלאיים.
14. שקלים פ"א מ"א; רמב"ם, הל' כלאיים פ"ב הט"ו.

2. בזמן הזה חלה חובה על בית הדין¹⁵ שבכל עיר ועיר לשלוח שליחים בתאריך ט"ו באדר לבדוק את השדות והגינות אם יש בהם כלאיים.¹⁶

ב. הפרשת חלה ממשלוחי מנות

1. שיעור החיוב בהפרשת חלה בברכה הוא רק כאשר העיסה מכילה 1,666 גרם קמח.¹⁷ אמנם אם יש לו שתי עיסות או יותר, שבכל אחת מהן אין שיעור אך בכולן יחד יש שיעור – הרי אלו מצטרפות לחיוב חלה באופנים שונים של צירוף יחד, כגון: נשיכה, צירוף סל, תנור וכיסוי מפה.¹⁸

2. לא רק עיסות מצטרפות כשהן מונחות יחד בכלי אחד. גם לאחר האפייה,¹⁹ חלות ומיני מאפה שאין בכל אחד כשיעור לחיוב הפרשת חלה מצטרפים יחד לשיעור חיוב כאשר הם מונחים בכלי אחד²⁰ שיש לו דפנות מינימליות,²¹ ואפילו אם היו בכלי לרגע אחד,²² ובתנאי שיחדיו הם מגיעים לכלל שיעור חיוב, ואין האדם מקפיד על התערבות ונגיעת החלות או מיני המאפה אלו עם אלו.²³

15. על החובה הציבורית לשמירת 'חוקות הארץ', ראה: רש"ר הירש ויקרא יט, ט.
16. הלכות ארץ ישראל המיוחס לטור, כלאיים סעי' ב (בהוצאת קופפר עמ' 120; בחידושי רבי אליעזר שמחה ח"א עמ' שד); דרך אמונה, כלאיים פ"ב ס"ק עא ציון ההלכה אות צט. ראה: הרב אברהם סוחובולסקי, אמונת עתיך 80, עמ' 8–21.
17. נקטנו כמנהג המקובל שמשקל 520 דרה"ם שמוזכר ברמב"ם, הל' ביכורים פ"ו הט"ו, ובשו"ע, יו"ד סי' שכד סעי' א, הוא 1.666 ק"ג, וכן פסק הגר"ח נאה (שיעורי תורה עמ' 45); אך יש שיטות אחרות בחישוב המשקל של הקמח: לדעת החזו"א, ליקוטם לזרעים סי' ה ס"ק א, מפרישים בברכה רק בכמות של 2.250 ק"ג קמח, אולם מכמות של 1.200 ק"ג, יש להפריש בלא ברכה; לדעת הראש"ל^צ הגר"מ אליהו יש לברך רק כאשר כמות הקמח היא מעל 2.400 ק"ג קמח, על פי בן איש חי, שנה א' פ' צו סעי' יט ושנה ב'; שם פ' שמיני, דיני חלה סעי' א; ועי' ס' התורה והארץ ה', עמ' 58–59, והערות 1–4. ראה: משפטי ארץ (ירושלים תשס"ט) סוף הל' חלה, שבסוגי קמח אחרים השיעור שונה בגלל ההבדל במשקל הסגולי: בשעורה – 1420 גרם; בכוסמין – 1640 גרם; בשיפון – 1391 גרם; בשיבולת שועל – 1179 גרם.
18. ראה הלכות הארץ תשע"ו, עמ' 101.
19. יש אומרים שצירוף כלי מועיל רק אם הניח בסל מיד לאחר האפייה, אך אם הניח על השולחן ולאחר זמן הניחם בכלי – אין מצטרפים יחדיו, ראה: החינוך, מצווה שפה; ריטב"א, פסחים מח ע"ב; מאירי, שם בשם יש מפרשים; חידושי רבנו דוד, פסחים מח ע"ב בדעת הרמב"ן; העמק שאלה, סוף שאילתא עג בשם רש"י. אולם להלכה, אפילו הניחם על השולחן והצירוף בכלי נעשה לאחר זמן מהאפייה, מועיל הכלי לצרפם, ראה: אור זרוע, ח"א סי' רכו; מנחת חינוך, מצווה שפה; חידושי רבנו דוד, פסחים מח ע"ב בדעת הרמב"ם.
20. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ו הט"ז.
21. שו"ע, יו"ד סי' שכה סעי' א; ש"ך, שם ס"ק ב.
- נחלקו הפוסקים אם על החלות או מיני המאפה להיות בתוך הכלי ושלא ייצאו מקצתם מדפנות הכלי כלל, או שאין לחשוש אם יצא חלק מהחלה או מהמאפה מדפנות הכלי. ראה: טור, יו"ד סי' שכה; ב"ח, שם; בית יוסף, שם; רמ"א, יו"ד סי' שכה סעי' א; ט"ז, שם ס"ק ב; ספר התרומה עם תשלומי התרומה, עמ' 235 הערה קכט. לכן יש להיזהר שיהיו כל מיני המאפה בתוך דפנות הכלי ושלא יבלוט מקצת מחוץ לדפנות, ומ"מ אם בלט מקצת מצטרף.
22. פרי מגדים, או"ח סי' תנז אשל אברהם ס"ק א.
23. שו"ע, יו"ד סי' שכה סעי' א; חלת לחם, סי' ה ס"ק יט-כ.

3. לאור זאת, על המקבל מחבריו משלוחי מנות המכילים חלות ומיני מאפה מחמשת מיני דגן להיזהר ולא לכנס בכמות גדולה מינים השווים בטעמיהם לכלי אחד.²⁴

ג. איסור חדש

1. איסור 'חדש' הוא איסור לאכול מתבואת חמשת מיני דגן של השנה החדשה קודם להקרבת מנחת העומר בט"ז בניסן, בזמן שבית המקדש היה קיים, או קודם ל"ז בניסן בימינו.²⁵ מתאריך י"ז בניסן מותרת אכילת התבואה החדשה.

2. איסור 'חדש' נוהג מן התורה בכל מקום – בין בארץ ובין בחו"ל, ובכל זמן – בין בזמן שבית המקדש קיים ובין בזמן שאין בית המקדש קיים, ובכל תבואה – בין בתבואת ישראל ובין בתבואת נכרים.²⁶

3. לאור זאת, תבואה או מוצרים המופקים מתבואה מחמשת מיני דגן שהושרשה לאחר ט"ז בניסן תשע"ו ונקצרה לפני ט"ז בניסן תשע"ז – יש בהם איסור 'חדש'.

4. מציאות זו שייכת בתבואה הגדלה בחו"ל, שם עונות השנה שונות מאלו שבארץ ישראל, ומצוי שהשרשת החיטה היא לאחר ט"ז בניסן תשע"ו והקצירה של היבול היא לפני ט"ז בניסן תשע"ז.²⁷

5. לשם מניעה של אכילת איסור 'חדש', יש צורך בפיקוח על התבואה המיובאת לארץ.²⁸ בין לאכילה ובין ליצירת שֶכר (בירה) ומשקאות חריפים (ויסקי). כמו כן נצרך פיקוח על מוצרי מזון עשויים מדגנים המיובאים לארץ, כגון מיני מזונות ובירות.

6. מוצר שעליו הכשר של גוף כלשהו בחו"ל, ונוסף על כך כתוב עליו 'באישור הרה"ר לישראל', משמעות הדבר שהמוצר כשר ואינו מכיל 'חדש'.²⁹

7. הנמצא בחו"ל בתקופה זו, עליו להקפיד ולחשוש מאיסור 'חדש' במוצרים המופקים מתבואת חמשת מיני דגן.

24. ראה: דרך החיים, סי' נח סעי' ז; חלת לחם, סי' ה סעי' יב; מקראי קדש (לגרצ"פ פראנק), פורים סי' מא; מועדים וזמנים, ח"ב סי' קפז; ראה עוד: הגר"מ אליהו, התורה והארץ ה עמ' 64-64.

25. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"י ה"ב; טור יו"ד סי' רצג; שו"ע, שם סעי' א.

26. טור, יו"ד סי' רצג; שו"ע, שם סעי' ב. הב"ח (שם); שו"ת הב"ח החדשות סי' מח-מט), הקל באיסור 'חדש' בתבואת נכרים, אולם למעשה דעתו לא התקבלה. ראה: משנה ברורה סי' תפט ס"ק מה.

27. ראה: משנה ברורה סי' תפט ס"ק מה.

28. על פי נתוני הלמ"ס, 99% מתצרוכת החיטה במדינת ישראל כיום מיובאים מחו"ל, וכ-1% ממנה מתוצרת הארץ.

29. המידע מאושר ע"י הרב חגי בר-גיורא, הרבנות הראשית לישראל.